

דף לו

‘זהו שרי יהודה רוגמים אותם’ — שמא משום שכבר נהג יהודה מלכות וראוי היה שהוא ירד תחילה, וכמו בדגלים שהיה ראשון. וכן צָוּם יעקב לשאת מטתו כשיהודה בראש כדרך הדגלים (כדברי רש"י בפירוש התורה). ובתוס' משמע שיהודה היה סבור שעדיין צריכים להמתין מלירד לים. (חדושים ובאורים)

‘אמור מעתה ראויין היו ישראל לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא’ — הנה במצרים נשתכחו מהם גופי תורה, שהיו גוי מקרב גוי — הללו עובדי עבודה זרה והללו וכו', והפרו ברית מילה. אמנם על הסייגים והגדרים שמרו ביתר שאת, כמו שאמרו במכלתא (כה) שלא שינו שמם, שלא שינו לשונם, שלא גילו מסתורין וכו'. לא כן בגלות בבל, היו שומרים גופי תורה אבל עברו על הסייגים המבדילים בינם ובין העמים, בניהם היו מדברים אשדודית, ושינו שמם, והתחתנו עם גויי הארצות, כמו שנאמר בכתוב (סוף נחמיה). ובהיות ישראל בגולה, העיקר הוא הסייגים והגדרים, שלא יתערבו בין העמים — וזו הכוונה 'אלא שגרם החטא' — שעברו הגדרים והסייגים. (עפ"י משך חכמה — בא, יב, כב). פירושים נוספים — ע' מהרש"א יומא ט: צדקת הצדיק צג.

‘ובנו את המזבה... ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקללו’ — הגר"א (ב'אדרת אליהו' — ראה) כתב שטעות סופר נפלה כאן, וצריך לומר 'ברכו ברכת המזון' (ללא 'קללו') — כי הברכות והקללות קדמו לקרבנות. ובאר שלפיכך הזכירו 'ברכו' — כי באותו היום תיקן להם יהושע את ברכת הארץ בברכת המזון.

(מובא בילקוט (ויקרא תלד) שלכך בברכה נאמר 'יעמדו לברך' ובקללה לא כתיב 'קללו' אלא 'יעמדו על הקללה', מפני הכבוד (וע' כלי יקר — תבוא). ולגרסת הגר"א אתי שפיר שגם בבריייתא לא נקטו רו"ל לשון זו, 'קללו').

‘וקיפלו את האבנים’ — כלומר, קילפו הסיד מהאבנים. [ומצינו בלשון המשנה חילוף זה, קיפול וקילוף — בעוקצין פרק שני ועוד]. (עפ"י תשב"ץ ח"א נג. ומבואר שם שזו גם כן כוונת רש"י בחולין לו. ויש שהבינו דברי רש"י שקילפו את האבנים, ותמהו על כך. ע' חו"ב והערות במסכת סוטה). ויש מי שרצה לפרש שהריסת המזבה והנחת האבנים זו על זו קרא 'קיפול'. (כן צדד בחדושים ובאורים).

‘וסימתה עיניהן מלמעלה וסירסתם מלמטה’ — לפי שהם מבני חם שראה ערות אביו וריבעו או סירסו, לכך נענשו מדה כנגד מדה, בסמיות עינים ובסירוס. (הערות במסכת סוטה)

‘ומה ששאלת למה קפלום — הנה הטעם בזה שאחר שעשו מעשה הקרבנות והשמחה והברכה והקללה ולא נשארו האבנים אלא לזכרון כמו שכתוב בספר יהושע, עבר זמן מצות 'ושדת אותם בשיד', שלא היתה אלא מצות שעה, וקפלום כדי שיהו ניכרין שלזכר שמן הירדן הוציאו'. (תשב"ץ שם)

‘שתי צרעות הואי’ — ‘ושלחתי את הצרעה’ — בגימטריא: שתיים היו. (בעל הטורים — עקב, ז, כ)

‘ששה משמתם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם — שניה כתולדותם ולא ראשונה כתולדותם, מפני שיהודה מוקדם’ — דייק כן ממה שלא נאמר ‘כתולדותם’ בתחילה, ‘ופתחת עליהם שמות בני ישראל כתולדותם...’ שיש במשמע שתי האבנים. וסברא היא להשאיר הסדר כפי שהוא כתוב בתורה ולשנות הסדר רק באחד מהם, ביהודה — לפי שהוא מלך וראוי להקדימו ראשון. וגם בחנוכת המזבח הוא הראשון. (ע’ אור החיים שמות כח, י).

בבאור שיטת הרמב"ם ופירושו לסוגיא — ע’ בכסף משנה (כלי המקדש ט, ט) ובקריית ספר שם; באר שבע; אור החיים שמות כח, י; גט פשוט אה"ע קכט, ל; אבי עזרי שם.

(ע"ב) ‘הני חמשים אותיות, חמשים נכי חדא הויין? אמר ר’ יצחק: יוסף הוסיפו לו אות אחת... מתקיף לה רב נחמן... אלא, כל התורה כולה בנימן כתיב, והכא בנימין שלם’ — במסורה שלנו כתוב שיש בתורה שבע עשרה פעמים בנימין מלא. וצריך לומר ש’כל התורה’ היינו רובה, ש’רובו ככולו’.

ומסוגיא זו יש להוכיח לכתוב בגט ‘בנימן’ ללא יו"ד אחרונה. שכך היתה ההנחה הפשוטה בשאלת הגמרא, וגם בתירוץ, ללא הטעם של ‘כתולדותם’ היה נכתב חסר, כפי רוב המקומות שבתורה. (תרומת הדשן רלג; ובהגר"א אה"ע קכט, ל. ובפרט מוכח כן לדברי הרמב"ם שהיה כתוב באבני האפוד ‘בנימן’ חסר. ע’ גט פשוט אה"ע קכט, ל).

ויש שהביאו לדון מכאן לגבי כתיבת ‘יששכר’, שמבואר כאן ממנין האותיות, שהוא נכתב באפוד בשני שי"ן. אך יש מקום לדחות שאמנם יששכר בן יעקב, הואיל ובתורה הוא מופיע בכתיב וקרי, כתיב ‘יששכר’ וקרי ‘ישכר’, לכך הוא נכתב בכל מקום בשני שי"ן, כמו שהוא כתוב בתורה. אבל אדם אחר, כיון שהוא קרוי בפי כל בשי"ן אחד, אף כתיבתו כקריאתו בשי"ן אחד. (ע’ נודע ביהודה תנינא אה"ע קז; אמת ליעקב — ויצא ל, יח).

‘יוסף שקידש שם שמים בסתר הוסיפו עליו אות אחת משמו של הקב"ה, יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא נקרא כולו על שמו של הקב"ה’ — ע’ דברים עמוקים בחדושי אגדות מהר"ל ובספר פרי צדיק — ויגש, ד.

‘מלמד ששניהם לדבר עבירה נתכוונו’ — הרלב"ח (בשו"ת, קכו) נשאל, מה ראו רבותינו ז"ל על ככה, לדרוש אותו צדיק לגנאי? ובאר שם שהיה להם הכרח מלשונות הכתובים לדרוש כן (וע’ גם במרומי שדה ובחדושים ובאורים כאן ובחפץ-חיים עה"ת). והוסיף עוד, שאין זה גנאי לצדיק, כיון שלבסוף לא יצא הדבר אל הפועל, ואין מחשבה רעה מצטרפת. ואדרבה, זכות היא לו שנתגבר על יצרו. ובספר שפת אמת (וישב) כתב: ‘חלילה וחלילה’ שעלה על דעת אותו צדיק לחטוא. ובאר הענין בדרך אחרת. וכן בספר ‘בן יהוידע’ הסביר ענין זה באריכות דברים (וכיו"ב בתפארת שלמה’ — נצבים), שרצה שיתגבר עליו יצרו כדי לנצחו בגבורת מלחמה כשהוא בשיא כחו. (וכן דייקו מהלשון ‘נתכוונו לדבר עבירה’ — ולא לעבירה ממש).

עוד פרשו, שגודל הנסיון היה לפי שראה ברוח הקדש שיש לו שייכות לשורשה, וכמו שאמרו בבראשית רבה שראתה באסטרוולוגין שלה שתעמיד ממנו בן [ואכן נשא את אסנת בתה], ובודאי היצר מצא לו התר על פי דין תורה, שכיון שהיא ממאנת בבעלה הרי היא כגרושה, וכיוצא בזה.

אלא שהקב"ה לא יעזוב את חסידיו לעולם, ובאה דמות דיוקנו של אביו, דהיינו מדת האמת נראתה אליו, ועל ידי כך ראה וינס החוצה. (ע' פרי צדיק — וישב יב; 'ישראל קדושים' עמ' 126; מכתב מאליהו ח"ב עמ' 226; אמרי אמת — לקוטים).

כך היתה דרכו של יוסף תמיד בעבודת ה', לאמר, אין לו לאדם אלא להתפלל שיימשך עליו עזר והשפעה וקדושה ממרום, כדי שלא תהא צדקתו נחשבת בעיניו כלום, אלא כולה רק חסד מן השמים. וכך גם נעשתה מחשבתו. אכן, אין זוכה למדרגה זו אלא מי שכבר מיצה כל כחו בהשתדלות ובעבודה ויגיעה ממש, אז הוא זוכה לעזר עליון. (עפ"י ספרים, מובא בספר הפרשיות — וישב).

'באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון' — יש מפרשים שדמות עצמו ראה בחלון, ודיוקנו דומה לשל אביו.

יש אומרים: מדתו ודרך הנהגתו של אביו ראה, להימנע מדבר הרשות [כמו שאמרו בזה"ק על יעקב 'כל עובדיו הוה לשמא דקב"ה...'] וכיון שגם לפי דברי היצר הרע לא היה בזה מצוה, לכך נס ממנה. [וכמו שספרו מרבינו הק' מלובלין זצוק"ל, שניצול מנסיון אף שנדמה לו כהיתר עפ"י פיתוי היצר הרע, רק שנזכר שגדר בעדו שלא יעשה דבר רשות שלא יוצמח כבוד שמים ממעשה זו ועל ידי כך פירש]. (עפ"י פרי צדיק — ויגש יב).

ע"ע פירושים ורמזים בלקוטי מאמרים לר"צ הכהן דף פ; פרי צדיק חנוכה כ; בני"ש שבת ז, ט; קול שמחה — לקוטים.

'רב ושמואל, חד אמר לעשות מלאכתו ממש וחד אמר...' — ע' במצוין לעיל יא, מקומות רבים שנחלקו בהם רב ושמואל בכגון זה.

'רצונך שימחה שמך מביניהם ותקרא רועה זונות...' — וכנגד זה זכה להקרא 'משם רועה אבן ישראל' (מפרשים). ואותיות 'ערוה' נהפכו ל'רועה' (בן יהודע).

ולשון 'שימחה' אף כי עדיין לא נכתבו על אבני האפוד, והיה לו לומר 'שלא ייכתב שמך' — אלא שכנגד משכן של מטה קיים משכן למעלה, כמו שאמרו רז"ל על הכתוב 'כמשפטו אשר הראית בהר'. וכלפי אפוד זה שייך לשון 'מחיה'. (אמרי אמת)

'ויצאה שכבת זרעו מבין ציפורני ידיו' — המשילו בזה את קושי נסיונו. ורמזו שהפסיד עשרה שבטים שלא יצאו ממנו אלא מבנימין, ומכל מקום נקראו כולם על שמו. (ע"ע: חדושי אגדות מהר"ל; עבודת ישראל (קונויץ) ס"פ וישב; לקוטי מאמרים (לר"צ הכהן) דף צד ודף קיז; הערות במסכת סוטה)

'בא גבריאל ולימדו שבעים לשון... אישתעי איהו בלשון הקדש לא הוה קא ידע מאי הוה אמר' — משמע כאן שבעים לשון הם מלבד לשון הקדש. וכן משמע במסכת סוכה, שבעים פרים שהקריבו בחג כנגד שבעים אומות, בלא ישראל. (תורא"ש ועוד). בענין לימודו של יוסף שבעים לשון, ע' בספר אוהב ישראל — לט"ו בשבט, ד"ה ולהבין.

וימצא יוסף חן בעיניו וישרת אתו ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו — סופי תבות 'לשונו', שידע לשון מצרי במהירות, ולכן כל אשר הוא עושה מצליח. (עפ"י הרוקח ובעל הטורים. ע"ע: נפלאות מתורתך — ערך 'לשון').

אמר ליה: זיל איתשיל אשבועתך. אמר ליה: ואיתשלי נמי אדידך... — רבנו תם ז"ל הביא ראייה מכאן לסברתו, שמה שאמרו הנשבע לחברו אין מתירים לו אלא בפני חברו, היינו דוקא כשנשבע בגלל טובה שעשה לו חברו, אבל ללא עשיית טובה, יכול להתיר אף שלא בפניו. שאם לא כן, מהו זה שאומר פרעה ליוסף להישאל על נדרו שנדר לאביו, הלא היה לו ליוסף לומר איני יכול לישאל שלא בפניו.

[הריטב"א (בשו"ת, מג) תמה כיצד ניתן להוכיח הלכה מדברי פרעה. ואולם הרא"ש (נדרים פ"ט ב) בהביאו דברי רבנו תם הוסיף: 'ואי לאו הלכתא לא הוה קבע ליה בהש"ס' — כלומר הראיה היא מדברי התלמוד שהביא טענה זו].

וכתבו הראשונים (שו"ת הריטב"א שם; שו"ת הריב"ש קפו רפ שע, וע"ש תנג) לדחות הראיה, כי יש לומר שזה גופא מה שהשיב לו יוסף לפרעה, כשם שאיני יכול להישאל על שבועה שנשבעתי לך שלא ברצונך, כמו כן איני יכול להישאל על שבועה שנשבעתי לאבא שלא בהסכמתו.

(לפי פירוש זה מסולקת גם תמיהת התוס'. וכן מה שמקשים (ע' שעה"מ ריש הל' שבועות) כיצד אמר לו יוסף שיישאל על שבועתו, הלא צריך לפרט הנדר וכיון שנשבע שלא יגלה סודו, אינו יכול לפרט קודם שיישאל — אך להאמור לא נתכין יוסף להישאל אלא לומר לו אי אפשר להישאל ללא דעת זה שנשבעו לו. וע"ע עין יצחק יו"ד כד; הערות במסכת סוטה').

וע"ע: ישראל קדושים עמ' 82.

ככתבם וכלשונם'

'כדרך שחלוקין בחומש הפקודים... כדרך שחלוקין בחומש שני...' —
'... כי נמצא בכל פעם סדר אחר למנין השבטים, פעם בכה ופעם בכה, ובכל סדר יש למוד בפני עצמו למי שפונה עצמו לד"ת, ולכן עתה אחר מיתת רחל באו על הסדר הלו. וזהו סדר השבטים כפי השתנות מניניהם בששה עשר מקומות... הרי ששה עשר פעמים נמנו בהשתנות במקומותם ומכל פעם נמצא למוד. וכנגד זה סדרו אנשי כנסת הגדולה ששה עשר שבחים ב'אמת ויצבי'. והמשכיל יבין'. (מתוך מי השלוח — וישלח)

'אמרו ליה: זרעיה דיוסף לא שלטא ביה עינא בישא...' —
'פעולת עין הרע מושרשת בעובדה שנפשות כל בני אדם קשורות ומעורות זו בזו וחייהם תלויים זה בזה בשורשם הרוחני, ואם אחד מקנא בחברו ועינו צרה בו, היינו שעצם מציאותו של חברו מטרידה אותו והיה רוצה לראותו בכל רע (שזוהי גדר עין רעה, כמו שביארנו בראש דברינו), אז — במדה וחיי חברו תלויים בו, כנ"ל — יתכן ויוכל לגרום על ידי זה למעט מחברו שפע החיים, וממילא יהיה יותר עלול לנזקים ולאסון. ומהר"ל ז"ל מלמד לנו שגם אם לא איכפת לו צרכי חברו יכול זה להיחשב כעין הרע...'

כשאדם מקנא בחברו ומביט בו בעין רעה, הרי הסברנו איך כח זה של עין הרע יכול להזיק לחברו. אבל הרי לית דינא בלא דינא, ובמה אשם חברו שמדת הדין פוגעת בו? ביארנו אז שיתכן שהוא נתבע במדת הדין מפני שהוא גרם, במדה מסויימת, שהראשון יקנא בו. הרי בדוק ומנוסה הוא, שמי שאינו חי בעד עצמו כלל והוא 'נותן' ולא 'נוטל' בכל ענייניו,

איש כזה אינו מעורר קנאה כלל. כן אמרו ז"ל על זרעו של יוסף... עין שלא רצתה לזון ממנה שאינו שלו — אין עין הרע שולטת בו. ויש שדרשו... מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף... — דגים אלו יש בהם שני ענינים: הם מכוסים מן העין, והם חיים כאילו בעולם אחר ואינם מתחרים עם יושבי היבשה כלל. חז"ל רוצים ללמד לנו בזה שמי שחי סמוי מן העין ושאיפותיו הם לגמרי אחרות מאלו של הרחוב, אינו מעורר קנאה לעולם... (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 6. עוד בעניני עין רעה ופעולתה — ע' במובא ביוסף דעת ברכות כ).

'באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון'... —

והמתקת כל דבר הוא בשרשו... והמתקת הנפש בכל חסרונות שבה בתולדה, על ידי דיבוקה לפרנס הדור, וכדרך שאמרו ז"ל (ברכות ח.) לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים, לא נשא שלמה את בת פרעה, כי האב והרב הם שרש לנפש הבן והתלמיד. וכאמרם ז"ל בנפש האב, ביוסף שראה דמות דיוקנו של אביו. וזה מונע מרע חס ושלוש' (מתוך צדקת הצדיק קעב)

נסינונו של יוסף (מספר הפרשיות)

'אמרו חכמים, לא היה ראוי יוסף להתנסות בנסיון קשה זה עם אשת פוטיפר, אלא הוא עצמו גרם לנסיון שיבוא.

אותה דרך שכבש יוסף בגלות, חיי רווחה עם העבדות, התנשאות בתוך ההכנעה, שלוות נפש בין רוגנו לרוגנו, דרך זו טעונה בירור גדול.

לפעמים אתה מוצא גדול שבגדולים ושפל שבשפלים שדיבורם ומעשיהם דומים. יעקב אומר **הבא את אשתי... ואבואה אליה**, ואשת פוטיפר אומרת **שכבה עמי** — זה דיבורו כאדם עליון שהוא רם ונישא מכל חטא והכל אצלו תום וטוהר, וזו מדברת כאדם שצלם אלקים אבד ממנו ונעשה כבהמה.

אף בענין העבדות כן. אדם שחרותו ניטלה ממנו, נעקר מבית אביו ומכל גדולתו שמלפנים ונמכר לעבד; אם תמצאהו כיוסף בשעתו, אוכל ושותה ושמת, מתהדר בלבושו ומתקן שערו ומשכיח מלבו כל דאגה ועצב על מה שעבר עליו; אם תמצאהו בכך; —

או שהוא צדיק יסוד עולם שאין גדול ממנו וכל כולו מלא רק כניעה לבוראו בלבד ואינו נכנס בצער אלא במה שמבין שרצון השי"ת בכך לטוב לו; —

ואם לא הגיע למדה זו — מוטב לו שישתה וימצה כוס פורענותו ויזכור בכל עת תמיד את חרותו שאבדה ממנו, יצטער עליה ויבקש רחמים שיזכה לגאולה ויחזור לחרות; —

שאם אינו עושה כן, יפול למדה גרועה מזו — להפקרות מתוך יאוש. כיון שאדם מתיאש מחרותו ומשלים עם העבדות, אותה שעה הוא נעשה 'עבדא בהפקירא נחא ליה' — הכל הפקר. הכל מותר. אין לו תקוה עוד שתרגנו. אז הוא גם שמח בעבדותו וכל שעה פנויה שמוצא מיד הוא שוכח הכל, שש ושמת. אוי לו לזה שנכפלה לו עבדותו: עבד לאדונו ועבד ליצרו. אכן, רבים העבדים המפנקים יצרם יותר מבני חורין.

הראשון שהוא מושל ביצרו, והאחרון שהוא מפנק את יצרו, מעשי שניהם דומים, מי ומה מוכיח עליהם? אם בא לכלל נסיון ועמד בו, נסיונו הוכיח עליו.

כך זימן לו הקב"ה ליוסף נסיון קשה כדי לבררו בפני דורו ובפני הדורות הבאים וכדי שתהא מדה נעלה זו נטועה לעולמים בו וזרעו ובכל ההולכים אחריו להיות מבוררים במעשיהם בין גבאי שחקים לעמקי תהום נשיה, שלפעמים דומים הם אלה לאלה ונראים קרובים. נסיון זה שנודמן ליוסף עתה — אילו חס ושלום היה חלקו בין המפנקים את יצרם, היה נופל בו וקופץ בו ברצון; אילו היה חלקו עם אנשי המדה הבינונית, היה נאבק להתגבר על יצרו וסופו נופל בידיו. שהרי אדם כשהוא מתענה תמיד בעיניו הגלות ונפשו דוח עליו תמיד, כחותיו רפים מכדי שיוכל לעמוד בפני נסיון קשה זה; — ברם, יוסף הצדיק בירר עתה מדתו תכלית בירור. אכן מושל ביצרו היה בכל עת. גם בשעה שנראה כאילו מפנקו. כל כחותיו עמו, לא אבדו ממנו בצער הגלות. גם כל כח בית אבא היה עמו. כל כחותיו אלה במלואם אסף באותה שעה ועמד בנסיון. הן לא היה זה נסיון לשעה זו בלבד. הרי כל אשר ביקש ומצא הרווחה, מרגוע ושלוחה — את הכל הוא נותן עתה חלף עמידתו נגד יצרו. מעתה ירדוף אויב נפשו וישג וירמוס לארץ חייו וכבודו לעפר ישכן ולבור יושלך, לשבי ולבזה ולעינוי. יש לך מושל ביצרו גדול מזה?...'

דף לז

באורים בפשט

'זה אומר אין אני יורד תחילה לים וזה אומר אין אני יורד תחילה לים' — פירש הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר — כב תשל"ג), ודאי אילו נצטוו להכנס לים כדי למסור נפשם, היו קופצים כאיש אחד בלא היסוס, כפי שעשו זאת בכל הדורות רבים מישראל, אף אנשים פשוטים, למסור נפש על קדוש השם. אלא שהם נצטוו להכנס לים כדי לעבור בו בחרבה, ולכח זה, להיכנס לים רועש וגועש בתחושה שהולך בדרך כבושה, לא הגיעו השבטים אלא נחשון בן עמינדב בלבד. ובוזה קידש שם שמים, שאין הבדל לדידו בין ים ליבשה. אין לו אלא ציווי ה', וכל חוקי הטבע ומגבלותיו כאין וכאפס נחשבו. משל לתינוק הנישא בזרועות אמו, גם כשהיא הולכת עמו למקום חיות רעות ולסטים, אין התינוק יודע בסכנתו מאומה, ואין קיימת לגביו מציאות אחרת מלבד אמו החובקת אותו.

'ללמוד וללמד לשמור ולעשות, הרי ארבע' — 'לשמור' היינו שינון וחזרת הלימוד, כדי שיהו הדברים שמורים בלב, כדי לעשותם. (מהרש"א)

(ע"ב) 'בחומש הפקודים'. כך הוא ניקודו (עפ"י כת"י קויפמן)

'אין לך מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עליה ארבעים ושמנה בריתות של שש מאות אלף ושלשת אלפים...' — משמע מכאן שכל ישראל ערבים לכל המצוות, אף במצוות שנאמרו לכהנים בלבד.

ואף לדעת הסוברים שנשים אינן בדין ערבות כלפי מצוות שהן פטורות מהן (כן דעת הרא"ש בברכות